

การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของปัญญาในพุทธปรัชญา

นายชอุ่ม ทศสิน

ศูนย์วิทยพัชยากร
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ภาควิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2528

ISBN 974 - 564 - 511 - 7

010769

I 15497586

๑

An Analytical Study of the Role of Wisdom
in Buddhist Philosophy

Mr. Cha-oom Tasasin

ศูนย์วิทยทรัพยากร

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts
Department of Philosophy
Graduate school
Chulalongkorn University
1985

ISBN 974 - 564 - 511 - 7

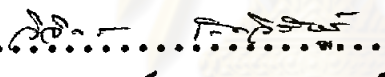
หัวข้อวิทยานิพนธ์ การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของปัญญาในพุทธปรัชญา
โดย นายชอุ่ม ทศสิน
ภาควิชา ปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ณ รั้งมี

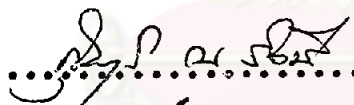

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต

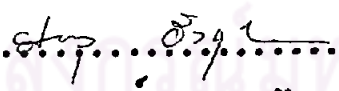
..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุประคัมชรู นูนนาค)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ วิจิตร เกิกวิสิฐ)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ณ รั้งมี)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ปรัชชา ช่างขวัญยืน)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประทุม อังกูรโรหิต)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของปัญญาในพุทธปรัชญา
ชื่อนิสิต	นายชอุ่ม ทศสิน
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ณ ริงษ์
ภาควิชา	ปรัชญา
ปีการศึกษา	2527

บทคัดย่อ

จุดมุ่งหมายสูงสุดอันเป็นอุดมการณ์ของพุทธปรัชญา ก็คือการเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง ซึ่งกล่าวอีกนัยหนึ่งได้แก่การบรรลุนิพพาน พุทธปรัชญาสอนว่าการที่บุคคลจะเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิงได้จะต้องปฏิบัติตามหลักปฏิบัติ 3 ประการ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา หรืออีกนัยหนึ่งก็คือปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์แปด หลักปฏิบัติ 3 ประการนั้นแม้จะสนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างไรก็ตามจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไปไม่ได้ แต่บทบาทของปัญญานั้นว่าเด่นที่สุด เพราะเมื่อได้พัฒนาให้มาถึงแก่กล้าจนถึงที่สุดแล้ว จะทำให้เกิดความรู้อย่างแจ่มแจ้งในอริยสัจธรรมพร้อมกับทำลายกิเลสอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ให้หมดสิ้นไป การเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิงอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดดังกล่าวก็เป็นอันได้บรรลุถึง ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ งานวิจัยนี้จึงได้เน้นการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อให้ได้ทราบแน่ชัดว่า ปัญญาตามแนวคำสอนของพุทธปรัชญาคืออะไร และมีบทบาทสำคัญอย่างไร

จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของปัญญาในพุทธปรัชญา ได้พบสาระที่สำคัญอันสรุปได้คือ

1. ปัญญา หมายถึง ความรู้สึก ความเข้าใจ ความรู้เท่าทันความเป็นจริง ปัญญาเป็นคำกลางสำหรับความรู้ประเภทนี้ ปัญญา มีหลายชั้นหลายระดับ เช่นที่แบ่งเป็นโลกีย์ปัญญา โลกุตตรปัญญา มีคำศัพท์หลายคำที่ใช้ในความหมายจำเพาะหมายถึงปัญญาในชั้นใดชั้นหนึ่ง ระดับใดระดับหนึ่ง หรือเนื่องด้วยกิจเฉพาะคุณสมบัติเฉพาะหรือประโยชน์เฉพาะบางอย่างเช่น สัมมาทิฐิ ญาณ วิชา วิปัสสนา อภิญญา โพธิ เป็นต้น

2. ปัญญาในพุทธปรัชญามีเป้าหมายสำคัญเพื่อประหารอวิชชาและกิเลสอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า "เพราะเห็นด้วยปัญญาอาสวะทั้งหลายย่อมหมดสิ้นไป", "จิตที่ปัญญาบรมแล้วย่อมบริสุทธิ์", "บุคคลย่อมบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา" เป็นต้น

3. พุทธปรัชญาถือว่าปัญญาเป็นภาวะที่พหุธรรม คือเป็นสิ่งที่ควรฝึกอบรมหรือทำให้เจริญขึ้นได้ ดังนั้นจึงมีธรรมที่กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้มาก เช่น ปัญญาวิชธรรม 4 โทธิปกรณ์วิชธรรม 37 หรือที่สุดคือหลักไตรสิกขาอันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา

4. ปัญญามีบทบาทต่อศรัทธาเป็นอย่างมาก ศรัทธาในพุทธปรัชญาต้องเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา เหตุผล ดังที่เรียกว่าสัทธานุสาสนสัมปยุต หรืออาการวดีศรัทธา ฉากษาคปัญญาเหตุผลย่อมได้ชื่อว่าความมั่งงายอันก่อให้เกิดโทษ

5. ผู้มีปัญญา ซึ่งพุทธปรัชญามีคำยกย่องว่าบัณฑิต สัตบุรุษ หรือที่สุดคือพุทธะซึ่งแปลว่าผู้รู้ คือรู้ความจริงอันประเสริฐว่าอะไรเป็นทุกข์ อะไรเป็นเหตุแห่งทุกข์ อะไรเป็นความดับทุกข์ อะไรเป็นวิธีปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ หรือเป็นการรู้อย่างประจักษ์ชัดว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่เป็นตัวตน พุทธะแปลว่าผู้ตื่น คือตื่นจากกิเลสและอวิชชา พุทธะแปลว่าผู้เบิกบาน คือมีจิตบริสุทธิ์ผ่องใสไม่เศร้าหมองเพราะหมกอาสวักิเลส

6. ในการเข้าถึงอุดมการณ์อันสูงสุดซึ่งได้แก่ความหลุดพ้น จะต้องอาศัยปัญญาเป็นตัวการสำคัญดังที่เรียกว่าวิปัสสนา ดังนั้นพระอรหันต์ทุกคนจะต้องได้ปัญญาวิมุตติ แม้พระอรหันต์ที่ชื่อว่าอุกโกภาควิมุตติก็คือพระอรหันต์ที่ได้ทั้ง เจโตวิมุตติด้วยจตุตถฌาน และปัญญาวิมุตติประกอบกัน นั่นก็คือการเจริญสมาธิหรือสมถกัมมัฏฐานไม่สามารถยังความสำเร็จให้ไค้มรรค ผล นิพพาน แต่ได้ประโยชน์คือทำให้จิตสงบเพื่อเป็นบาทฐานของการเจริญปัญญาหรือวิปัสสนาคือไป ส่วนวิปัสสนาคือการเจริญปัญญาเพื่อความเห็นแจ้งเป็นวิธีการเพื่อมรรค ผล นิพพาน โดยตรงและโดยแท้ นั่นก็คือปัญญาเป็นตัวการตัดสินขั้นเด็ดขาดเพื่อความหลุดพ้นตามหลักพุทธปรัชญา ดังที่ท่านอรรถกถาจารย์ได้วางระบบแห่งการเจริญปัญญาไว้ 7 ชั้น อันได้แก่ สลวิสุตฺติ, จิตตวิสุตฺติ, ทิณฺณวิสุตฺติ, กังขาวิตรวิสุตฺติ,

มัทคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ, ปฏิพาณญาณทัสสนวิสุทธิ, ญาณทัสสนวิสุทธิ ซึ่งทั้ง 7 ชั้นนี้ มีชื่อว่าวิสุทธิ 7 ซึ่งขยายความมาจากระบบแห่งไตรสิกขานั้นเอง อนึ่งปัญญาเจริญแตกลาถึงขั้นเห็นอริยมรรคในชั้นใด เช่น โสคามัคคิมรรค ปัญญาระดับนี้จะประหารกิเลสที่เรียกว่า สังโยชน์เบื้องต้น 3 โศ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ท่านจะบรรลุผลเป็นพระโศกามัน หรือตามปัญญาแตกลาถึงที่สุดจนเกิดอริยมรรคที่ชื่อว่า อรหัตตมรรค จะประหารกิเลสที่เป็นสังโยชน์ทั้ง 10 อย่างไค้หมดซึ่งที่สุดคืออวิชชา ท่านจะบรรลุผลเป็นพระอรหันต์อันเป็นบุคคลที่ประเสริฐที่สุดแห่งพุทธบริษัทฯ จึงสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่เคยยกมาแสดงไว้ว่า "เพราะเห็นด้วยปัญญาอัสวะทั้งหลายย่อมหมดสิ้นไป" "จิตที่ปัญญาอบรมแล้วย่อมบริสุทธิ์" "บุคคลย่อมบริสุทธิ์ไค้ด้วยปัญญา"

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Thesis Title An Analytical Study of the Role of Wisdom in
 Buddhist Philosophy

Name Mr. Cha-~~om~~ Tasasin

Thesis Adviser Associate Professor Sunthorn Na-Rangsi, Ph.D.

Department Philosophy

Academic Year 1984

ABSTRACT

The highest goal of the Buddhist doctrine is to arrive at a complete extinction of suffering or NIBBANA. The way leading to the state aimed at is made up of a threefold practice, namely the practice in SĪLA (Moral Codes of Conduct), SAMĀDHI (Calm and One-pointedness), and PAÑÑĀ (Wisdom and Insight). This Threefold Path is generally expanded into the so-called Eightfold Path. The various components in the Path are inter-connected. And one component cannot be practised without the other. Nevertheless, the function of Pañña is the most prominent. The most highly developed Pañña does foster the insight into the Four Noble Truths, thus being responsible for destroying the defilements which act as the mother of sufferings. This is the nature of the way to get rid of sufferings. And this research is conducted in order to find out the meanings and functions of Pañña in Buddhist philosophy.

The outcome of the research may be summed up as follows:

1. Pañña means to know distinctly, to understand, to have insight. Pañña is a word of general usage. It can be classified into two levels. Pañña refers to Lokiya-Pañña (Wisdom for the worldly

9

Existence) and Lokuttara-Panna (Wisdom for Nibbana). There are many words to distinguish Panna at the different levels and functions, such as Sammaditthi (Right Understanding), Nana (Insight), Vijja (Knowledge), Vipassana (Insight Development), Parinna (Comprehension), Abhinna (Miraculous powers), Bedhi (Enlightenment), etc.

2. The purpose for developing Panna is to destroy Ignorance and Defilements, which are the mother of Suffering. Hence there are many of the Buddhist sayings, such as, "With Panna, there are no more defilements;" "The Citta that is trained by Panna becomes pure;" "A person is flawless because of Panna."

3. Panna is that part of nature which one should develop in oneself. Thus, there are many groups of the Buddha's Teachings that emphasize the role of Panna, such as, Vudhidhamma, Bedhipakkhiyadhamma, and ultimately the Threefold path.

4. Panna is the strengthener of Faith (Saddha). In Buddhism, Faith has to be clarified by wisdom and Insight. Without the latter, Faith would be blinded indeed.

5. A person with Panna is highly esteemed in the Buddhist culture. Generally he may be called "Pandita" or "Sappurisa." The most highly developed in Panna is, of course, the Buddha, the word which is translated as "the Enlightened One." He is enlightened of the meanings of Suffering, of the Causes of Suffering, of the Extinction of Suffering, and of the Path toward such an extinction. He is the one who understands the nature of Change, how Change constitutes Suffering and Selflessness. The word Buddha means "to be awakened from Defilements and Ignorance." Thus, he is magnificent, clear, and pure.

6. The type of Panna for an attainment of the highest goal, Nibbana, is called Vipassana. Each of the enlightened ones must have transcendental knowledge (Panna Vimutti). Some of them might have trained their Citta to the point of gaining the miraculous powers, yet they have to develop their insight to transcend the mundane as well. In this case, they must have undergone the practice of Samadhi (Calm and One-Pointedness) and Vipassana (Pure insight), both in a row, since Samadhi is the foundation of Vipassana. It is the latter that fosters enlightenment of the Four Noble Truths. A teacher who made a commentary (in the Commentary) of the Buddhist Scriptures explained the process for purifying or developing Panna as consisting of seven steps: Purification of the Moral Conduct, of the Heart, of the Mind, of the Knowledge for transcending Doubts, of the Vision regarding the Path, of the Vision regarding the progress along the Path, and of the Knowledge of the Highest Truth. This purification process is also an enlargement of the Threefold Path as mentioned. The first degree of purification, which is of minimum requirement, is called Sotāpattimagga or the "Path of Stream Entrance." This level of Panna makes it possible to get rid of three types of Fetters (Samyojana): Self-illusion (Sakkāyaditthi), Doubt (Vicikicchā), and Adherence to Mere Rule and Ritual (Sīlabbataparāmasa). Then the highest level of Panna is the Path of Arahantship, for the one to become enlightened presently. This type of Panna is entitled to destroy all of the ten Fetters completely. In short, it is proficient enough to destroy Ignorance. Thus, having attained perfect enlightenment an Arahant becomes a witness to the sayings: "With Panna, there are no more defilements;" "The Citta that is trained by Panna becomes pure;" "A person is flawless because of Panna."

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระคุณเจ้า และอาจารย์ ผู้มีนามต่อไปนี้ที่ได้ให้
คำแนะนำช่วยเหลือในการทำวิจัย คือ

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) แห่งวัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร
ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและขอเสนอแนะอื่นเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย นับตั้งแต่เริ่มต้น
จนกระทั่งเสร็จสิ้นการวิจัย

รองศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ณ รั้งมี อาจารย์ภาควิชาปรัชญา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ให้สละเวลาให้
คำแนะนำ และตรวจแก้วิทยานิพนธ์จนกระทั่งงานวิจัยสำเร็จด้วยดี

รองศาสตราจารย์ วิจิตร เกกวิสิษฐ์ อาจารย์ภาควิชาปรัชญา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กึ่งแก้ว อัครถาวร อาจารย์ภาควิชา
ปรัชญาและศาสนา วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและช่วยเหลือ
อื่นเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัย และอาจารย์ศรีสุภา เทียรทอง หัวหน้าภาควิชา
ปรัชญาและศาสนา วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา ที่ได้กรุณาอนุญาตให้ยืมหนังสือ
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง ซึ่งเป็นสมบัติของภาควิชาปรัชญาและศาสนา เพื่อ
การศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลในการวิจัย ผู้วิจัยสำนึกในพระคุณของทุกท่าน จึงใคร่ขอกราบ
ขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ในโอกาสนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำชี้แจง

การใช้อักษรย่อและหมายเลขในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

การใช้อักษรย่อ

วินย.	•	วินัยปิฎก
ที.สี.	•	ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค
ที.ม.	•	ทีฆนิกาย มหาวรรค
ที.ปา.	•	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค
ม.มู.	•	มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์
ม.ม.	•	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์
ม.อุ.	•	มัชฌิมนิกาย อุपरปัณณาสก์
สัง.ส.	•	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
สัง.นิ.	•	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค
สัง.ช.	•	สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค
สัง.สพ.	•	สังยุตตนิกาย สฬายคณวรรค
สัง.ม.	•	สังยุตตนิกาย มหาวรรค
อัง.เอก.	•	อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
อัง.ทุก.	•	อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต
อัง.คิกก.	•	อังคุตตรนิกาย คิกกนิบาต
อัง.จตุกก.	•	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต
อัง.ปัจจุก.	•	อังคุตตรนิกาย ปัจจุกนิบาต
อัง.ฉกก.	•	อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต
อัง.สัตกก.	•	อังคุตตรนิกาย สัตกกนิบาต
อัง.อวัฐก.	•	อังคุตตรนิกาย อวัฐกนิบาต
อัง.นวก.	•	อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต

อ้ง.ทสก.	. อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต
ช.จ.	. ชุททกนิกาย จุทาน
ช.ธ.	. ชุททกนิกาย ธรรมบท
ช.อิติ.	. ชุททกนิกาย อิติวุตตกะ
ช.เดร.	. ชุททกนิกาย เดรคาถา
ช.เดวี.	. ชุททกนิกาย เดวีคาถา
ช.ชา.	. ชุททกนิกาย ชาคก
ช.ม.	. ชุททกนิกาย มหานิเทศ
ช.ฐ.	. ชุททกนิกาย ฐกนิเทศ
ช.ปฎิ.	. ชุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค
ช.อป.	. ชุททกนิกาย อปทาน
ช.จริยา.	. ชุททกนิกาย จริยาปิฎก
อภิ.สัง.	. อภิธรรมปิฎก ชัมมสังคณี
อภิ.วิ.	. อภิธรรมปิฎก วิภังค์
อภิ.ชาตุ.	. อภิธรรมปิฎก ชาตุกถา
วินัย.อ.	. วินัย อัญญกถา
ที.อ.	. ทีฆนิกาย อัญญกถา
ม.อ.	. มัชฌิมนิกาย อัญญกถา
สัง.อ.	. สังยุตตนิกาย อัญญกถา
อ้ง.อ.	. อังคุตตรนิกาย อัญญกถา
วิสุทฺธิ.	. วิสุทฺธิมรรค.

การให้หมายเลข

เลขหมายในพระไตรปิฎก เล่ม/ข้อ/หน้า

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	๗
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	๘
กิตติกรรมประกาศ.....	๙
คำชี้แจง.....	๑๑
บทที่	
1. บทนำ.....	1
2. ความหมายของปัญญา.....	5
1. ความหมายของคำว่าปัญญา.....	5
2. คำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับปัญญา.....	15
2.1 สัมมาทิฐิ.....	15
2.2 วิปัสสนา.....	21
2.3 ญาณ.....	22
2.4 วิชชา.....	25
2.5 สัมปชัญญะ.....	28
2.6 วิมังสา.....	30
2.7 ธรรมวิจย.....	31
2.8 โภคผล.....	32
2.9 ปริปัญญา.....	34
2.10 ปฏิสัมภिता.....	37
2.11 อภิญญา.....	40
2.12 โพธิ.....	42
3. การเกิดปัญญา.....	45
1. กระบวนการรับรู้.....	45
2. ระดับของความรู้ที่จำแนกโดยการพัฒนาการทางปัญญาภายในบุคคล..	52
2.1 สัญญา.....	52

2.2 ทฤษฎี.....	53
2.3 ญาณ.....	54
3. ความอาศัยสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของ สัญญา ทฤษฎี ญาณ.....	55
4. กิจกรรมการพัฒนาปัญญา.....	57
ปัญญาวุฒิกรรม.....	63
1. การคบสัตบุรุษ.....	63
2. การฟังสัทธรรม.....	71
3. โยนิโสมนสิการ.....	75
4. การปฏิบัติกรรมสมควรแก่กรรม(กรรมานุกรรมปฏิบัติ).....	83
4. การพัฒนาปัญญาตามระบบแห่งไตรสิกขา.....	87
1. ความหมาย.....	89
2. การศึกษาที่ถูกต้องเริ่มต้นเมื่อใด.....	92
3. องค์ประกอบของไตรสิกขา.....	93
1. อธิศีลสิกขา.....	96
1.1 ความหมาย.....	96
1.2 ผลหรือคุณค่าอันส่งผลของการรักษาศีล.....	99
2. อธิจิตตสิกขา.....	105
2.1 ความหมาย.....	106
2.2 ลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ.....	108
2.3 คุณค่าอันส่งผลและเป้าหมายสำคัญของสมาธิสิกขา.....	110
2.4 วิธีการเจริญสมาธิเพื่อพัฒนาปัญญา.....	116
3. อธิปัญญาสิกขา.....	122
3.1 อธิปัญญาสิกขาคืออะไร.....	124
3.2 อธิปัญญาสิกขาอาศัยอะไรบ้าง.....	127
3.3 สติและ โยนิโสมนสิการมีบทบาทอย่างไรในการพัฒนาปัญญา.....	132
3.3.1 ใจความหรือสาระสำคัญของสติปัฏฐาน 4.....	132
3.3.2 หลักการปฏิบัติสติปัฏฐาน 4	135

3.3.3 บทบาทของโยนิโสมนสิการต่อการเจริญปัญญา	
คามแนวมหาสติปัฏฐาน 4.....	138
ไตรสิกขาถาวรนิมรรค.....	141
5. บทบาทของปัญญา.....	149
1. บทบาทของปัญญาที่มีต่อศรัทธา.....	149
1.1 ความหมาย.....	149
1.2 ปัญญาเป็นบาทฐานของศรัทธา.....	151
1.3 พิจารณาศึกษาหลักความเชื่อจากพระสูตร.....	155
2. บทบาทของปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต.....	159
2.1 ปัญญากับวิธีการแก้ปัญหาชีวิต.....	159
2.2 ปัญญากับการดำรงชีวิต.....	162
3. บทบาทของปัญญาต่อการเข้าถึงอุคมการณ์สูงสุดแห่งพุทธปรัชญา.....	164
3.1 อุคมการณ์สูงสุดแห่งพุทธปรัชญา.....	164
3.2 ไตรลักษณะกับการเข้าถึงอุคมการณ์สูงสุดแห่งพุทธปรัชญา.....	167
3.3 หลักปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงอุคมการณ์สูงสุดแห่งพุทธปรัชญา.....	176
วิสุทธิ 7	176
สังโยชน์	184
พระอรหันต์กับการละสังโยชน์.....	188
ประเภทของพระอรหันต์.....	190
6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	193
ข้อเสนอแนะ	201
บรรณานุกรม	203
ประวัติของผู้วิจัย	206